Спеціалізованій вченій раді Д. 41.086.04
Національного університету
«Одеська юридична академія»
65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Замули Аліни Юріївни
на тему «Міжнародно–правова заборона катування як фактор впливу на ефективність боротьби з тероризмом», подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.11 – міжнародне право

Актуальність теми дисертаційної роботи. Боротьба зі злочином тероризму у сучасному світі є одним із найбільш пріоритетних напрямів як на внутрішньодержавному, так і на міжнародному рівнях. Між тим, така боротьба виявила низку питань у теорії та практиці міжнародного права. Однією із досить складних та дискусійних проблем, які виникли в контексті боротьби з тероризмом, стала проблема захисту прав людини, її гідності та недоторканості. В умовах глобалізації терористичної загрози актуалізується і, так званий, «терористичний» різновид катувань, який залишається малодослідженим у доктрині міжнародного права. Тому комплексне наукове дослідження проблеми заборони катування в умовах боротьби з тероризмом, що представлене А.Ю. Замулою на публічний захист, можна вважати своєчасним та актуальним із позицій соціальних реалій і суспільного запиту щодо пошуку шляхів вирішення цієї проблеми.

Актуальність теми зумовлюється теоретичною та практичною значущістю дослідження міжнародно–правових аспектів заборони катування, що тісно пов'язано із проблемою ефективності міжнародного права у сфері боротьби з тероризмом та підтриманням і збереженням міжнародного миру і безпеки загалом. Зважаючи на зазначене постає проблема поглибленого пізнання правової природи катувань як злочину за міжнародним правом, уточнення його кримінально–правової кваліфікації у глобальному та регіональному європейському правовому вимірі, а також з'ясування питання чи знаходиться

ефективність міжнародно–правової протидії тероризму під впливом заборони катування як злочину за міжнародним правом. Це свідчить про актуальність теми, теоретичне значення та практичну доцільність її обрання.

Дисертацію А.Ю. Замули виконано у рамках науково–дослідної роботи кафедри міжнародного права Навчально–наукового інституту Міжнародних відносин Національного авіаційного університету на 2010–2015 рр. «Міжнародно–правове регулювання інформаційної безпеки у цивільній авіації» № 25/15.02.03 та 2016–2020 рр. «Міжнародно–правові та національно–правові засади забезпечення основ державного суверенітету» № 52 / 15.01.06.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, рекомендацій, сформульованих у дисертації. Аналіз дисертаційної роботи дозволяє зробити висновок про те, що А.Ю. Замулі вдалося досягнути мети дослідження, а представлені нею наукові результати, висновки та практичні рекомендації – обґрунтовані і достовірні. Для роботи характерне логічне викладення матеріалу, смислова завершеність, цілісність і зв'язаність. Завдяки коректному використанню юридичної термінології, дослідження відзначається послідовністю, стислістю та чіткістю висновків. Сформульовані за результатами проведеного дослідження висновки характеризуються науковою новизною, об'єктивністю, достовірністю та достатнім рівнем наукової доцільності. Об'єкт і предмет дисертаційної роботи обумовлені метою дослідження та відповідають обраній темі. Методи наукового дослідження, що застосовано у дисертації, забезпечили необхідний рівень логічного обґрунтування наукових положень дисертації.

Необхідно відзначити використання А.Ю. Замулою міжнародної договірної практики, широкої нормативно–правової бази України та іноземних держав, значної кількості доктринальних джерел, зокрема іноземних, рішень міжнародних судових установ. Опрацювання значної кількості наукових джерел (455 найменувань) підтверджує широкі межі дослідження та дозволило дисертантці обґрунтувати наведені у роботі наукові результати і пропозиції. Тому переважна більшість наукових положень та

висновків сприймаються як добре виважені, концептуально цілісні і видаються переконливими.

До основних наукових досягнень дисертантки, на нашу думку, слід віднести такі положення. На особливу увагу заслуговує аналіз авторки, здійснений у Розділі 1 «Катування як предмет міжнародно–правового регулювання» стосовно розкриття поняття, природи й змістовних характеристик катування через міждисциплінарний аналіз явища з філософської, соціологічної, політологічної та, у підсумку, міжнародно–кримінологічної сторін (с. 15–30; с. 54–55); процесу вивчення та дослідження історії злочину катування як такого (с. 18–26); проблеми застосування тортур щодо соціальних груп, народів, націй (с. 27); характеристики соціальної природи тортур (с. 28–30); уточнення шляхом філософсько–правового аналізу існуючих визначень понять «тортури», «катування», «жорстоке поводження», «поводження, що принижує людську гідність» (с. 31–43); визначення «владної» природи тортур через дослідження фактів/прикладів катувань як окремих фізичних осіб, так і народів (соціальних груп) (с. 50–51); визначення теророгенності тортур (с. 51–52); наведення прикладів системної злочинності (с. 56–60). На особливу увагу заслуговують висновки авторки стосовно обмежень прав людини та застосування катувань в умовах боротьби з тероризмом на законодавчому рівні в багатьох державах світу.

У Розділі 2 «Взаємозв'язок катування і тероризму як злочинів за міжнародним правом» авторка робить цілком слушні висновки щодо міжнародно–кримінологічної характеристики тероризму та катування. Дисертантка приходить до висновку, що можливостями міжнародного антитерористичного права не охоплені цілком доступні для цього вияви катування, що утворює наступні проблеми: в ході боротьби з тероризмом мають місце акти катувань та жорстокого поводження по відношенню до невинних людей (жертв терористичних актів) та терористів (які піддаються актам катування задля отримання життєво необхідної інформації) (с. 60–73); застосування «точкових ліквідацій» терористів, причетних до терористичних

актів особливої жорстокості; таємне утримання під вартою із застосуванням катувань (с. 60); процедура екстрадиції терористів до інших держав для винесення вироку та кримінальної відповідальності, де вони можуть бути піддані катуванням та нелюдському поводженню; практика отримання так званих «таємних доказів» під тортурами; позасудові страти (с. 65–73). Авторка розглядає в дисертаційній роботі такі питання, як: феномен підміни тероризму на терористичну діяльність; предмет регулювання міжнародного антитерористичного права, що нівелює дієвість останнього. У роботі це зроблено на основі положень теорії терористичної асиметрії методом порівняльного аналізу правової природи тероризму і терористичного акту (с. 111–112). На особливу увагу заслуговують висновки авторки стосовно того, що жорстоке нелюдське поводження з великими масами людей, часто закамуфльоване під природні асиметричні умови глобалізаційних процесів, викликають на хвилях протестності спротив у вигляді асиметрії терористичної діяльності (терористичних актів) (с. 96–100). Саме ця протиборча взаємодія й утворює тероризм як злочин за міжнародним правом. Авторкою описані: конструкція сукупного суб'єкту злочину «тероризм» (с. 124); кваліфікаційні характеристики тероризму (с. 90, 120, 125); характеристика катування як міжнародного злочину (с. 128–134); характеристика катування per se (с. 138); характеристика катування народу (с. 142–143); характеристика тортур як інструменту державної політики (с. 148); заходи в боротьбі з тероризмом (с. 189) та ін.

Розділ 3 «Проблеми ефективності міжнародного права у сфері боротьби зі злочинами катування і тероризму» присвячено дослідженню проблем ефективності загального міжнародного права щодо катування та тих його галузей, які містять потенціал безпосереднього впливу на стан міжнародно–правової протидії тероризму. Авторкою розглянуто прогалини і системні вади нормотворчого і правозастосовного характеру у загальному міжнародному праві, що роблять можливою присутність у міжнародних відносинах практики катувань, а отже, ескалації тероризму.

Дисертанткою піддано аналізу невикористані можливості норм та положень суміжних з антитерористичним і протитортурним правом галузей міжнародного права: міжнародного кримінального права, міжнародного права прав людини, міжнародного економічного права, міжнародного гуманітарного права і деяких інших. Зокрема, привернуто увагу до порушення прав людини у ході боротьби з тероризмом, виникнення ситуацій катування народів внаслідок бесплотності значної частини норм міжнародного економічного права, непоширення протитортурних норм гуманітарного права на бойовиків терористичних збройних формувань, відсутність кримінальної відповідальності держави (с. 208) і т. ін. Авторкою охарактеризовано міжнародно–правові напрацювання у боротьбі з тероризмом (с. 194–198); парадигму «бомби уповільненої дії» (с. 227); заходи, прийняті державою та спрямовані на викорінення тортур (с. 184–189). Дисертантка пропонує розглядати злочин тероризму з позицій міжнародної кримінології, виокремити напрям науки крімінології – міжнародну кримінологію тероризму, а також розглядати конфліктологічний підхід у міжнародно–правовому регулюванні боротьби з тероризмом через його збагачення обґрунтуванням катування народу як чинника глобального терористичного конфлікту (с. 224–229). Авторка також пропонує нове бачення проблеми міжнародно–правового захисту прав людини в умовах боротьби з тероризмом у широкому значенні.

Наукова новизна результатів дисертаційного дослідження. Основний внесок дисертаційного дослідження Замули А.Ю. полягає у тому, що уперше у вітчизняній міжнародно–правовій науці катування визначено як масштабний міжнародний злочин, особлива суспільна небезпечність якого зумовлюється його взаємопроникненням та взаємовпливом з тероризмом у межах глобального соціального конфлікту.

Цінними для розвитку науки міжнародного права є результати дослідження, які розкривають можливості підвищення ефективності міжнародно–правової протидії тероризму через опрацювання проблеми

міжнародно–правової кваліфікації катування щодо соціальних груп, народів і націй і передбачають юридичну експертизу злочинного механізму катування і обґрунтування його екстраполяції на рівень міжнародних відносин.

Варто наголосити, що в роботі обґрунтовано спорідненість катування у міжнародно–правовому його вимірі і тероризму, що зумовлюється також глобальністю останнього як такого, що базується на конфлікті, насильницького протиборства, викликаного суперечністю політичних, економічних та культурних інтересів цивілізацій, держав, соціальних груп і рухів за умови застосування хоча б однією із сторін терористичних актів для впливу на противника у політичних цілях.

Також дисертантка зробила свій внесок до теоретичного обґрунтування розмежування понять «катування народу», «апартеїд» та «геноцид», вказавши на те, що катування під час геноциду (та частково – апартеїду) носить похідний характер і в головному направлене на фізичне знищення представника групи чи позбавлення його матеріальних благ або матеріально-правових можливостей (юридичних прав, свобод) (с. 143–145).

В дисертаційному дослідженні здійснена спроба запропонувати можливі шляхи вдосконалення чинних міжнародно–правових механізмів у боротьбі з тероризмом, де дієвим вбачається посилення (упорядкування) протитортурної дії права, за рахунок чого має зрости ефективність антитерористичного права.

Зауваження щодо змісту дисертаційної роботи. Позитивно оцінюючи здійснене А.Ю. Замулою науково–практичне дослідження міжнародно-правової заборони катування як фактору впливу на ефективність боротьби з тероризмом, зазначимо, що як і будь-яке наукове дослідження, дисертація містить дискусійні аспекти, а деякі положення дисертації потребують уточнення під час її публічного захисту.

1. Пропозиція А.Ю. Замули розглядати *катування народу* як утримання держави, народу, соціальної або етнічної групи у стані фізичного або психічного мучеництва через недопущення задоволення нагальних людських потреб з метою зашкодження розвиткові, створення умов для необмеженого контролю і покори, викликає певні зауваження. На мою думку, у цьому

визначенні не можна розглядати в одній площині таких суб'єктів як держава, народ та соціальні або етнічної групи. По-перше, держава не може знаходитись у стані фізичного або психічного мучеництва. По-друге, утримання соціальної або етнічної групи у стані фізичного або психічного мучеництва не може розглядатись як катування народу в цілому. Адже існують поліетнічні і моноетнічні народи. Між тим, необхідно зазначити, що загальноприйнятого доктринального поняття «народ» не існує, і навряд чи може існувати. У цьому разі слід звертатись до практики міжнародних організацій та міжнародних судових установ. Саме так, наприклад, було визнано первинну правосуб'єктність *народу Західної Сахари* та *арабського народу Палестини.* Крім цього, категорії «влада і населення» та «держава і народ» є різними за змістом і за конституційним, і за міжнародним правом. Подекуди здається, що дисертантка їх ототожнює (наприклад, у контексті визначення складу злочину катування народу (див. висновки до Розділу 3)). До речі у визначенні задач дослідження авторка використовує конструкцію «застосування катувань *щодо народу, етнічної або соціальної групи*», не згадуючи про державу.

2. У висновку 1 на стор. 233 авторка намагається розмежувати поняття «катування» і «тортури». Здобувачка наполягає, що вживання поняття «катування» охоплює широку, родову заборону жорстокого поводження, а поняття «тортури» – заборону жорстокого поводження лише стосовно певної ситуації та певної фізичної особи. Використовуючи такий підхід здається неможливим таке явище як «соціальні» тортури, про які йдеться у підрозділі 2.3. «Катування народу як ключова ознака кваліфікаційної характеристики злочину «тероризм» у міжнародному праві».

3. Упродовж прилюдного захисту, необхідно, на мій погляд, уточнити чи пропонує акторка розглядати катування народу як окремий склад міжнародного злочину чи як елемент складу злочину тероризму?

Мета дисертаційного дослідження полягає у з'ясуванні та розкритті кумулятивних наслідків *взаємопроникнення та взаємовпливу* катування та тероризму як злочинів за міжнародним правом та виявленні можливостей (потенціалу принципів, норм, положень) міжнародного права в ефективній

боротьбі із зазначеними злочинами. Однією з перших задач дисертації визначено дослідження злочинного за міжнародним правом механізму застосування катувань щодо народу, етнічної або соціальної групи як *чинник виникнення тероризму*. Тобто, авторка припускала на початку дослідження, що «кумулятивні наслідки взаємопроникнення та взаємовпливу катування та тероризму» проявляються, зокрема, в тому, що застосування катувань щодо народу, етнічної або соціальної групи *є чинником виникнення тероризму*. Натомість наприкінці дослідження авторка, з одного боку, визначає «підстави для юридичного обґрунтування окремого складу міжнародного злочину «катування народу» і його кваліфікації» (висновок 5, стор. 234–235), а з іншого зазначає, що «катування з'ясовується як складова понять «тероризм», «терористичний акт». Щодо тероризму катування імплементується через поняття «тероризування населення» і у цьому сенсі може вважатися елементом складу цього масштабного міжнародного злочину» (висновок 3, стор. 233–234).

4. Зміни до ст. 1 Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання (1984 р.), запропоновані авторкою, полягають у редагуванні визначення терміну «катування» шляхом додання слів «…чи групі осіб, об'єднаних за певною етнічною або соціально-політичною ознакою», після слів «"катування" означає будь-яку дію, якою будь-якій особі…». Чи не вважає авторка, що такі зміни звужують конвенційне визначення катування?

Наведені зауваження мають переважно дискусійний характер, запрошують авторку до пояснень і не принижують високого рівня дисертації А.Ю. Замули, не впливають на загальну позитивну оцінку новизни та достовірності результатів дослідження.

Повнота викладу результатів дисертації в опублікованих працях.

Результати дисертаційного дослідження належним чином апробовані авторкою на наукових конференціях, з достатньою повнотою викладені у 14 публікаціях, 4 з яких – статті у фахових виданнях України, одна у закордонному виданні, а також 9 тез доповідей на науково–практичних

конференціях. Повнота викладу основних результатів дисертації відповідає встановленим для такого виду робіт вимогам. Кількість та обсяг публікацій, які розкривають основний зміст роботи, засвідчує достатній рівень апробації.

Оцінка відповідності змісту автореферату та основних положень дисертації. Зміст автореферату відповідає основним положенням дисертації. Автореферат та дисертація написані грамотною літературною мовою та відповідають вимогам законодавства щодо написання та опублікування таких робіт. Зміст автореферату методично і концептуально цілісний, має науковий виклад, в цілому позбавлений однобічних чи категоричних висновків.

Загальний висновок. Дисертація А.Ю. Замули відповідає спеціальності 12.00.11 – міжнародне право та є завершеною науковою працею, в якій отримані нові науково обґрунтовані висновки та практичні рекомендації, які в сукупності дозволяють вирішити важливе завдання в науці міжнародного права.

Дисертаційне дослідження А.Ю. Замули на тему «Міжнародно–правова заборона катування як фактор впливу на ефективність боротьби з тероризмом», подане на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук, повністю відповідає вимогам, встановленим у Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року № 567 а його авторка заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата юридичних наук зі спеціальності 12.00.11 – міжнародне право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук,
професор кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Міжнародного гуманітарного університету **Т.О. Анцупова**

УКРАЇНА
МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Відділ кадрів

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ